

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΙΤΤΑΣ

ΣΗΜΑΔΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

GIORGOS PITTAS

MARKS OF THE AEGEAN

Translated by Michael Eleftheriou

π^οταμός

2007

Γιώργος Πίπτας
Σημάδια του Αιγαίου

George Pittas
Signs of the Aegean

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2007

Δεύτερη έκδοση: Νοέμβριος 2007

©2007, Γιώργος Πίπτας και Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ

Σχεδιασμός, σελιδοποίηση: Βίβιαν Γιούρη

Επεξεργασία εικόνων, φιλομορφηση: Colornet ΕΠΕ

Εκτύπωση: Φωτόλιο & Τυρίσον ΑΕ

Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ, Φωκισανού 7, 116 35 Αθήνα

τηλ. 210 7231271, fax 210 7254629

www.potamos.com.gr, info@potamos.com.gr

www.georgespittas.gr, info@georgespittas.gr

*Η αγγλική μετάφραση των στίχων του Γ. Σεφέρη είναι των
Edmund Keeley και Philip Sherrard, Princeton, 1969.*

*The translations of the verses by George Seferis are by
Edmund Keeley and Philip Sherrard, Princeton, 1969.*

ISBN 978-960-6691-12-6

Στο γιό μου Κωνσταντίνο και στη γενιά του

To my son Konstantinos and to his generation

Περιεχόμενα

Contents

Πρόλογος	8	Prologue
Εισαγωγή	14	Introduction
Αρχαία	26	Antiquities
Θάλασσα	36	The Sea
Λιμάνια	48	Harbours
Καϊκία	64	Caiques
Ψαρέματα	72	Fishing
Βλάστηση	80	Flora
Καλλιέργειες	88	Crops
Αμπέλι	94	Vineyards
Ελιά	104	The olive
Νερό	112	Water
Πέτρες	120	Rocks
Οικισμοί	132	Villages
Κατοικίες	140	Houses
Αρχοντικά	152	Mansions
Πόρτες	162	Doors
Μονοπάτια	170	Footpaths
Περιστερώνες	180	Dovecotes
Ανεμόμυλοι	186	Windmills
Εκκλησιάκια	192	Chapels
Μοναστήρια	202	Monasteries
Δρώμενα	210	Special events
Άνθρωποι	220	People
Αγγειοπλαστική	230	Pottery
Ήχοι	236	Sounds
Πουλιά	242	Birds
Καφενεία	248	The coffee house
Γαστρονομία	258	Gastronomy
Μουσική	274	Music
Βιομηχανικά κτήρια	282	Industrial buildings
Επίλογος	288	Appendix
Σχέδια	294	Drawings
Βιβλιογραφία	302	Bibliography

Πρόλογος

«Ναι, η αυτοκρατορία είναι άρρωστη και το χειρότερο απ' όλα, προσπαθεί να συνηθίσει τις πληγές της.
Ο σκοπός των εξερευνησέών μου είναι τούτος:
Ψάχνοντας για τα ίχνη της ευτυχίας που διακρίνονται ακόμα μετρώ την έλλειψή της.
Αν θέλεις να μάθεις πόσο σκοτάδι υπάρχει γύρω σου, πρέπει να οξύνεις το βλέμμα κοιτάζοντας τα μακρινά ασθενικά φώτα».

Ίταλο Καλβίνο, *Οι Αόρατες Πόλεις*

Γεννήθηκα στην Αθήνα από γονείς Αθηναίους και το Αιγαίο Πέλαγος το πρωτογνώρισα αργά, στα 17 μου χρόνια, όταν τα καλοκαίρια, με τις φοιτητικές παρέες ανακαλύπταμε τις ερημικές παραλίες των νησιών. Στο Πολεμικό Ναυτικό όταν υπηρετήσα για 32 μήνες – τότε ήταν η θητεία εκείνη την εποχή λόγω της ελληνοτουρκικής έντασης στο Αιγαίο – ως ναύτης στα αντιτορπιλικά το διέσχισα απ' άκρη σ' άκρη. Η γνωριμία αυτή με τα νησιά ήταν φευγαλέα και επιφανειακή, ικανή όμως να μου δημιουργήσει το ενδιαφέρον και να δώσω στον εαυτό μου την υπόσχεση να τα επισκεφτώ σε καλύτερες συνθήκες.

Θυμάμαι ακόμα την εντύπωση που μου προκάλεσε ο πρώτος νησιώτικος γάμος που παρακολούθησα στη Σίφνο. Την είχαμε κοπανήσει παράνομα απ' το πολεμικό πλοίο που ήταν σε επιφυλακή δεμένο στο λιμάνι, με τον Σιφνιό κληρούχα μου Μπάμπη Μπεκέ, για να γνωρίσω τα περίφημα σιφναίικα γαμήλια γλέντια. Τα κάτασπρα σπίτια, τα δεκάδες εκκλησάκια, οι μουσικοί με τα βιολιά και τα λαούτα που συνόδευαν τη νύφη και τον γαμπρό ως την εκκλησία, η τελετή, τα παστέλια που μοίραζαν για να 'ναι ζάχαρη ο βίος, μα πάνω απ' όλα το γλέντι, το ξεφάντωμα και ο χορός, ο πρώτος μπάλος που χόρεψα ντυμένος ναυτάκι, ήταν για μένα μια αποκάλυψη ενός άλλου κόσμου. Θυμάμαι ακόμη την άγρια χαρά και τον ενθουσιασμό που ένιωσα, καθώς έλεγα μέσα μου «αυτός είναι ο τόπος σου».

Από τότε πάνε τριάντα χρόνια που ταξιδεύω στο Αιγαίο. Η αρχική μου περιέργεια να το γνωρίσω μεταβλήθηκε σε μεγάλη αγάπη, απεριόριστο θαυμασμό και βαθύ ενδιαφέρον για κάθε πτυχή της ζωής του. Με μια φωτογραφική μηχανή, μια βιντεοκάμερα, ένα μαγνητόφωνο και ένα μπλοκ σχεδίων γύριζα τα νησιά του Αιγαίου αποτυπώνοντας εικόνες, συνομιλίες, ήχους, πανηγύρια, τραγούδια, αφηγήσεις.

Στα μέσα της δεκατίας του '90, στους χώρους ενός ξενώνα που έφτιαξα στις Λεύκες, στο πανέμορφο ορεινό χωριό της Πάρου, δημιουργήσα και ένα μικρό Μουσείο Λαϊκού Πολιτισμού του Αιγαίου. Σε μια αίθουσα 300 τ.μ. τοποθετήθηκαν όλα τα ευρήματα των ταξιδιών μου (κεραμικά, έπιπλα, σκεύη, εργαλεία, πετρώματα), ενώ ένα φωτογραφικό αρχείο, μια βιβλιοθήκη με αντίστοιχα θεματικά βιβλία, αλλά και σχέδια από σπίτια, περιστεριώνες, εκκλησίες, ταρσανάδες, κλπ.,

Prologue

“Yes, the empire is sick and, what is worse, it is trying to become accustomed to its sores.

This is the aim of my explorations: examining the traces of happiness still to be glimpsed, I gauge its short supply.

If you want to know how much darkness you must sharpen your eyes, peering at the faint lights in the distance”.

Italo Calvino, *Invisible Cities*

I was born in Athens to Athenian parents and I got to know the Aegean late, discovering its deserted island beaches in the long hot summers of my college days. Later, during a 36-month stint aboard destroyers (three full years because Greece and Turkey looked set to declare full-scale war on each other at the time), I travelled its length and breadth many times over. And though my contact with the islands may have been fleeting and skin-deep, it was enough to arouse my interest: I promised myself I would visit the islands again under better circumstances.

I can still remember my first island wedding. Our ship was moored alongside Sifnos quay on alert, but a friend on watch had let me and a Sifnian shipmate of mine sneak off: Babis wanted to give me a taste of the Sifnian wedding celebrations he'd been telling me about for so long.

It's all there in my head still: the gleaming white of the houses, the chapels, the musicians with their violins and lutes accompanying the bride and groom to the church, the service, the sesame sweets handed out to make their life together sweet, but above all the shindig after: the eating the drinking the dancing: the first *balos* of my life, me dancing in my sailor suit, gave me a glimpse of another world. I can still feel the fierce joy and enthusiasm burning in my breast as I told myself: “this is where you belong”.

In the thirty years since then, I have never stopped exploring the Aegean.

My initial curiosity developed over the years into a profound love, unbounded admiration and a lasting interest in every aspect of island life.

I started travelling the Archipelago armed with a camera, a cassette recorder, a video camera and a sketchpad recording images, conversations, sounds, *panegyria*, songs and tales.

In the mid Nineties, I set up a little Museum of Aegean Folk Culture in a small guest house I'd opened in Lefkes, one of Paros' most beauti-

συμπληρώνουν την εικόνα του Αρχιπελάγους για μια καλύτερη γνωριμία μαζί του.

Με περιηγήσεις στους χώρους και στα εκθέματα του Μουσείου μετέφερα στους επισκέπτες αυτά που ένοιωθα και γνώριζα για το Αιγαίο, για το πώς αυτός ο τόπος της έσχατης ολιγάρκειας και της μέγιστης στέρσης οδηγήθηκε σε δημιουργίες τέτοιας ποιητικής ομορφιάς.

Πριν από περίπου έξι χρόνια μπήκε στο μυαλό μου η σκέψη να καταγράψω όλη αυτή τη γνώση και την εμπειρία που είχα σε ένα βιβλίο. Να δώσω δηλαδή, μέσα από λόγια και εικόνες αυτά που έμαθα για το Αιγαίο και να μοιραστώ το υλικό που συγκέντρωσα όλα αυτά τα χρόνια.

Η σχέση μου με το Αιγαίο και τα νησιά του με καθόρισε. Μου έδωσε την ευκαιρία να ανακαλύψω έναν κόσμο που με έκανε καλύτερο και σοφότερο σαν άνθρωπο. Βρήκα σ' αυτό την ουσία των πραγμάτων, που πέρα από βιωματική εμπειρία γίνεται πυξίδα σκέψης και κατεύθυνση ζωής.

Το βιβλίο αυτό είναι το αποτύπωμα όσων είδα, άκουσα και ένοιωσα γνωρίζοντας από κοντά τόπους και ανθρώπους. Είναι τα σημάδια όλων αυτών των εμπειριών μέσα μου.

Γιατί τα *Σημάδια του Αιγαίου* δεν είναι τίποτα άλλο παρά η ταυτότητα των νησιών του. Είτε πρόκειται για φυσικές ομορφιές, είτε για ανθρώπινες επεμβάσεις, είτε για δραστηριότητες, είναι τα σημάδια που το κάνουν μοναδικό. Γιατί, παρόλες τις αλλοιώσεις και τις επεμβάσεις πάνω στο αιγαιοπελαγίτικο τοπίο, τα σημάδια του Αιγαίου είναι εκεί. Άλλα πεθαμένα σαν αρχαιολογικά ευρήματα να στέλνουν τα μηνύματα της σοφίας τους, άλλα ημιθανή να θέλουν ένα φιλί ζωής, λίγες δόσεις ευαισθησίας, τρυφερότητας και φροντίδας για να αναστηθούν, να ζήσουν και να ξαναμπούν στην καθημερινότητά μας, και άλλα ζωντανά να δίνουν δυναμικά ένα ηχηρό παρόν.

Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών μου όμως, το μεγαλύτερο κέρδος μου ήταν οι σημαδιακές γνωριμιές μου με τους ανθρώπους. Κάθε συνάντηση ήταν και μια συγκλονιστική βουτιά στο ήθος του Αρχιπελάγους. Βετεράνοι της βιοπάλης, απλοί λαϊκοί τεχνίτες, ψαράδες, αγρότες, που η ζωή και η σχέση τους με τη φύση τους έκανε σοφούς.

Πρόσωπα καθαρά, λόγια λίγα, με μια πικρή σοφία να εναλλάσσεται αναπάντεχα μ' ένα αυτοσαρκαστικό χιούμορ. Και όταν σε συναναστρέφονται, να σε κερδίζουν με την πρώτη κουβέντα. Κι απ' την άλλη, συνειδητοποιημένοι πολίτες, παθιασμένοι ερευνητές, προικισμένοι περιηγητές, ερασιπένχες φυσιοδίφες, αυτοδίδακτοι λαογράφοι, διανοούμενοι οραματιστές, έχοντας αφιερώσει χρόνια ολόκληρα στη μελέτη της ιστορίας του τόπου τους, μάχονται με πάθος για το προφανές. Την υπεράσπιση και τη διαφύλαξη του τρόπου ζωής τους και του πολιτισμού τους.

Και τέλος οι ηρωικοί εκδότες των εκατοντάδων εφημερίδων που κυκλοφορούν στα νησιά του Αρχιπελάγους, που με τεράστιες δυσκολίες, πενιχρά μέσα και οικονομικές θυσίες (πολλές φορές η κυκλοφορία ενός τοπικού εντύπου δεν υπερβαίνει τα 500 φύλλα) παλεύουν για την ίπια ανάπτυξη, για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

ful mountain villages. There, I laid out all the spoils of my wanderings (ceramics, furniture, pottery, tools, stones) in a 300m² exhibition space along with my collection of photographs, a library of relevant literature, and my sketches of homes, dovecotes, churches and boatyards.

I'd talk visitors around the exhibition, and somehow managed to convey how I felt and what I knew about the Aegean; I wanted to show them the poetic beauty this land of infinite frugality and privation had brought into being.

It was six years or so ago that I first had the idea of putting everything I knew and had experienced into a book. I wanted to communicate everything I had learnt about the Aegean through words and pictures; to share the material gathered over so many years.

This book is the impression of everything I saw, heard and felt as I came to know places and people more intimately. In it, the marks left by all the experiences within me are laid out.

I am what my relationship with the Aegean has made me, for the islands gave me an opportunity to discover a world that made me a better, wiser person. My experiences there helped me see beyond the surface to the heart of things; they became the compass that has guided my life and thoughts.

Because the Marks of the Aegean are none other than the identities of its islands. No matter if they are natural or human interventions, it is these marks that make the Aegean unique. Because no matter how distorted the landscape, how extensive the interventions, the marks remain: some, like its archaeological sites and artefacts, dead but still transmitting their messages of wisdom; others half-dead and in need of the kiss of life, a little sensitivity, the tender loving care they require to re-vive and re-enter our everyday lives; still others alive and kicking, announcing their vital presence to the world.

But the greatest boon of all these years of Aegean travelling has been the people I have met; meetings that have changed my life over and over again, every encounter an exhilarating dive into the Aegean soul.

Grizzled old-timers, simple craftsmen, fishermen and farmers whom life and their experience of nature have rendered wise. Clear-cut people of few words in whom life-hardening wisdom is softened by self-deprecating humour. Spend time in their company, and they will win your heart.

And then there are the conscientious citizens, the passionate explorers, the gifted travellers, amateur naturalists, self-taught folklorists and intellectual visionaries who have dedicated years to studying the history of their island homes and fought passionately to defend and protect their way of life and their culture.

And, finally, the heroic publishers of the hundreds of Aegean newspapers who overcome enormous difficulties with meagre means to print

Το 2000 στη Φλωρεντία, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο καθόρισε τον ορισμό του τοπίου «ως το μέρος μιας γεωγραφικής περιοχής έτσι όπως αυτό γίνεται αντιληπτό από τους ανθρώπους και του οποίου ο χαρακτήρας προκύπτει από τη δράση των φυσικών και ανθρώπινων παραγόντων, καθώς και από τις αναμεταξύ τους αμοιβαίες επιδράσεις».

Μ' αυτόν τον τρόπο διαφαίνονται ξεκάθαρα οι δύο παράμετροι που καθορίζουν τη σχέση του ανθρώπου με το τοπίο. Η μία προκύπτει από το πώς επιδρά με τις πράξεις και δραστηριότητές του πάνω στο τοπίο και η άλλη από το πώς το αντιλαμβάνεται. Έτσι, όσο πιο πολλές γνώσεις, εμπειρίες, βιώματα αποκτά κανείς, τόσο μεγαλύτερη σχέση με το τοπίο θα έχει. Όσο πιο πολλά γνωρίζει κάποιος για έναν τόπο, τόσο πιο πολύ μπορεί να τον απολαύσει και να χαρεί μεγάλες στιγμές ή μικρές λεπτομέρειες, να διακρίνει τα σημάδια που αλλιώς θα τα προσπερνούσε.

Στόχος λοιπόν της έκδοσης αυτής είναι να κάνει τα σημάδια του Αρχιπελάγους διακριτά, να δώσει όλες τις πληροφορίες ώστε τα σημάδια αυτά να αποκτήσουν για τον αναγνώστη νόημα και μέσα από αυτή τη γνώση να σεβαστεί, να αγαπήσει και να απολαύσει το ταξίδι στο Αιγαίο και στα νησιά του.

a paper whose circulation may not exceed 500 copies, and to fight the good fight for non-invasive development, for environmental protection and the preservation of their cultural heritage.

In 2000, the European Landscape Convention in Florence defined landscape as "an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors". Their definition clearly indicates the two factors that determine man's relationship with the landscape: the one arising from the way in which man effects the landscape through his acts and activities, the other from how he perceives it. So the more experience and knowledge we each acquire, the more powerful our relationship with the landscape will be. The more someone knows about a landscape, the more pleasure and joy they can extract from its moments of grandeur and its tiny details, the more clearly they can make out the marks they would otherwise have missed.

The aim of this publication is to render the marks of the Aegean clearly visible, to provide the information required to render them meaningful to the reader. Because the more we know about the Aegean, the more we will respect, love and enjoy our journey around its islands.

Εισαγωγή

Μ' ένα πλοίο της γραμμής, ένα τζιν Αμερικής
κι ένα μπουφάν στο χέρι
κι αν δε μας φτάσουν τα λεφτά
βρίσκουμε και καμιά δουλειά να βγει το καλοκαίρι
Γιώργος Ζήκας, σύγχρονο λαϊκό τραγούδι

Το Αιγαίο Αρχιπέλαγος περιλαμβάνει πάνω από 1.500 μικρά και μεγάλα νησιά, των οποίων η μοναδικότητα και πολυμορφία δεν έχουν ανάλογο σε καμιά άλλη πολυνησιά της υφής. Δεν είναι τυχαίο ότι ο κόσμος όλος έχει υποκλιθεί στην ομορφιά τους, κάνοντας ανθρώπους από τα πέρατα της γης να θέλουν να επισκεφθούν όχι μόνο τους πρωταγωνιστές, την Ύδρα, τη Σαντορίνη, τη Μύκονο, την Πάτμο, τη Ρόδο ή την Κρήτη, αλλά και το καθένα από τα εβδομήντα κατοικημένα νησιά.

Το κάθε νησί έχει τη δική του φυσιογνωμία. Το μέγεθος, η γεωφυσική θέση, η εδαφική μορφολογία, οι δραστηριότητες του πληθυσμού, ξεχωριστές στο καθένα, καθόρισαν την ιστορική του πορεία και την οικονομική του ανάπτυξη.

Η εξαιρετική ποικιλία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς (ήθη, έθιμα, αρχιτεκτονική) των νησιών διαμόρφωσαν τα στοιχεία που άλλοτε τα ενοποιούν κατά ομάδες και άλλοτε τα διαφοροποιούν.

Τα μεγαλύτερα νησιά του Αιγαίου είναι η Κρήτη που έχει έκταση 8.350 τετραγωνικά χιλιόμετρα, η Λέσβος (1.630 τ.χλμ.), η Ρόδος (1.400), η Χίος (843), η Σάμος (478), η Λήμνος (477), η Νάξος (430), ενώ τα μικρότερα νησιά του Αρχιπελάγους είναι οι Λειψοί, το Αγαθονήσι, το Αγκίστρι, οι Οινούσες με έκταση 17, η Δονούσα με 14, το Καστελόριζο με 12 και η Σχοινούσα με 8 τ.χλμ.

Η ζωή στα νησιά του Αιγαίου δεν ήταν πάντα αυτή που βλέπουμε σήμερα και δεν ακολούθησε μια γραμμική εξέλιξη προόδου. Τους τελευταίους αιώνες, 18ο, 19ο και 20ό, τα νησιά πέρασαν τρεις μεγάλες περιόδους ακμής και παρακμής. Το εμπόριο στα τέλη του 18ου αιώνα από τους Έλληνες καραβοκύρηδες που όργωσαν τη Μεσόγειο, είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πολλά λιμάνια και οι εκπληκτικοί οικισμοί της Ύδρας, των Σπετσών, της Οίας, της Μυκόνου, της Πάρου, με αποτυπωμένα πάνω τους τα σημάδια της ευμάρειας και του πλούτου των κατοίκων τους.

Η ανάπτυξη της ατμοπλοΐας και η βιομηχανική επανάσταση τον 19ο αιώνα έβαλε στο περιθώριο τις παραδοσιακές κοινωνίες που αρνήθηκαν

Απ' τον Πειραιά αναχωρούν καθημερινά, τα καλοκαίρια πάνω από τριάντα πλοία για τα νησιά του Αιγαίου. Εδώ τα ιπτάμενα δελφίνια που συνδέουν τον Πειραιά με τα νησιά του Αργοσαρωνικού.

Introduction

Jump on a ferry, American jeans
and a rolled-up jacket,
if the money runs out
we'll find a job and see the summer through
Giorgos Zikas, popular song

The Aegean includes over 1500 islands large and small whose range and singularity is unmatched by any other archipelago. Is it any wonder the whole world bows down before its beauty, and that people from the four corners of the earth dream of one day visiting not only its stars – Hydra, Santorini, Mykonos, Patmos, Rhodes and Crete but all seventy inhabited isles.

Every island is different, its size, position and terrain, its inhabitants and their activities setting it apart and determining their unique history and economic development.

The extraordinary variety of the islands' natural environment and cultural heritage (customs, attitudes, architecture) shaped the elements that unite them into a whole but make each one unique.

The largest of the islands are Crete (8,350 km²), Lesbos (1,630 km²), Rhodes (1,400 km²), Chios (843 km²), Samos (478 km²), Limnos (477 km²) and Naxos (430 km²), while the smallest include Leipsoi, Agathonisi, Angistri, Oinousses (17km²), Donousa (14 km²), Kastelorizo (12 km²) and Schoinoussa (just 8 km²).

Life in the Aegean was not always as it is today, and its history is anything but linear.

Over the last three centuries, the islands have experienced three major cycles of boom and recession:

The commercial activities of the Greek sea captains in the late 18th century funded the construction of numerous ports and the breathtaking architecture of Hydra, Spetses, Santorini, Mykonos and Paros, whose towns and villages bear witness to the prosperity of their inhabitants.

Then the change-over to steamships and the industrial revolution marginalized those traditional societies that refused to change with

Over thirty ferries leave Piraeus every day for the Aegean and its islands. Here: The hydrofoils that link Piraeus to the Argo-Saronic islands.

να εκσυγχρονιστούν και δημιουργήσε τα νέα κέντρα δραστηριότητας στο Αιγαίο, την Ερμούπολη, τη Σαντορίνη, τη Μυτιλήνη, τη Σάμο, τη Ρόδο.

Τον 20ό αιώνα, η ανάδειξη της Αθήνας ως βιομηχανικό κέντρο μιας Ελλάδας που συνεχώς επεκτεινόταν, οδήγησε σε παρακμή τις περιφερειακές βιομηχανίες, ενώ η αξιοποίηση των πεδιάδων της Θεσσαλίας με την εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής εκτόπισε τα γεωργικά προϊόντα των νησιών, με αποτέλεσμα τον μαρασμό και την εγκατάλειψη των τοπικών καλλιεργειών. Ο πληθυσμός στα νησιά του Αρχιπελάγους αιώνια μειώνεται με δραματικούς ρυθμούς, οι κάτοικοί τους τα εγκαταλείπουν για να μεταναστεύσουν στην Αθήνα ή να ξενιτευτούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μείωσης πληθυσμού και εγκατάλειψης είναι το Καστελόριζο, που από δεκαπέντε χιλιάδες κατοίκους έφτασε να έχει σήμερα τετρακόσιους, και η Ύδρα, που από είκοσι χιλιάδες κατοίκους σήμερα έχει χίλιους.

Όμως, από τη δεκαετία του '70, λόγω της ανάπτυξης του τουρισμού, υπάρχει μια σταθεροποίηση του πληθυσμού, ενώ από τη δεκαετία του '90 παρατηρείται μια σταθερή αύξηση. Η ίδρυση 36 πανεπιστημιακών εδρών σε έξι νησιά (Κρήτη, Ρόδο, Σύρο, Σάμο, Μυτιλήνη, Χίο) τα τελευταία χρόνια τονώνει τις τοπικές οικονομίες και ταυτόχρονα φέρνει σε επαφή τους φοιτητές με τους κατοίκους του Αιγαίου. Τα 23 αεροδρόμια –τα περισσότερα διεθνή– που υπάρχουν σε 21 νησιά, επιτρέπουν στους ξένους επισκέπτες να έχουν γρήγορη και απευθείας πρόσβαση σε αυτά, γεγονός που αυξάνει το τουριστικό ρεύμα. Η εύκολη πλέον σύνδεση με τα νησιά δημιουργεί το ενδιαφέρον σε πολλούς να αγοράσουν σπίτια για τις καλοκαιρινές διακοπές τους. Ο αριθμός των Ευρωπαίων που έχουν εγκατασταθεί στο Αιγαίο ξεπερνά τις πενήντα χιλιάδες, με ιδιαίτερη προτίμηση την Πάτμο, την Αλόνησο, τη Σκιάθο, την Ίο, τη Μύκονο, την Πάρο, την Αμοργό, το Καστελόριζο, την Ύδρα, τις Σπέτσες, τη Ρόδο και την Κρήτη. Στον αριθμό αυτό έρχονται να προστεθούν και τριακόσιες χιλιάδες παραθεριστικές κατοικίες Ελλήνων, που τα τελευταία χρόνια αγοράζουν σπίτια στα νησιά.

Στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους υπολογίζεται ότι υπάρχουν πάνω από 700 χιλιάδες κτίρια, 3.800 ξενοδοχεία 320 χιλιάδων κλινών, ενώ άλλες τόσες κλίνες βρίσκονται στα ενοικιαζόμενα δωμάτια. Ο ολόένα αυξανόμενος τουρισμός με τις τουριστικές υπηρεσίες που τον συνοδεύουν, αλλά και η εκρηκτική αύξηση της οικοδομικής δραστηριότητας, οδηγεί στις αρχές του 21ου αιώνα τα περισσότερα νησιά του Αιγαίου σε μια νέα περίοδο ακμής, φέρνοντας στο καθένα μια οικονομική ανάπτυξη ανάλογα με τα δικά του συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Η ιστορία του τουρισμού στο Αιγαίο, η πηγή της σημερινής του ανάπτυξης, ξεκινά στο τέλος του Β' Παγκόσμιου Πόλεμου, έχει όμως τις ρίζες της στην Αναγέννηση.

Οι πρώτοι ταξιδιώτες που διέσχισαν το Αιγαίο, από τον Μεσαίωνα ως τα τέλη του 14ου αιώνα, ήταν κυρίως προσκυνητές των Αγίων

the times and created new Aegean centres in Ermoupolis, Santorini, Mytilene, Samos and Rhodes.

In the 20th century, the emergence of Athens as an ever-expanding industrial centre led to the decline of regional industries, while the mechanization of agricultural production in the fertile plains of Thessaly displaced the agricultural products of the islands. Local cultivation declined and in some cases stopped altogether as a result.

The population of the Aegean began to decline dramatically in the early 20th century as its inhabitants left their ancestral homes for Athens or emigrated abroad. Kastelorizo, for example, which once had a population for fifteen thousand is now home to just four hundred, and Hydra has gone from twenty to just one thousand.

The decline began to halt in the Seventies with the development of tourism, while numbers actually rose slightly over the course of the Nineties.

Another recent development that has stimulated local economies was the founding of 36 university faculties on six islands (Crete, Rhodes, Syros, Samos, Mytilene, Chios), which has also brought students into contact with the islanders. Moreover, the Aegean's 23 airports –most of them international– now provide foreign visitors with direct flights to 21 islands. This ease of access has encouraged many to purchase summer homes for themselves, there are now over 50,000 North Europeans settled permanently in the Aegean, the greatest concentrations being on Patmos, Alonisos, Skiathos, Ios, Mykonos, Paros, Amorgos, Kastelorizo, Hydra, Spetses, Rhodes and Crete. Of course, many Greeks have done the same, and there are now upwards of three hundred thousand Greek-owned island summer homes.

It has been estimated that there are now some 700,000 buildings on the Aegean islands, including 3,800 hotels with a capacity of 320,000; add about the same number in rented rooms and that's a lot of beds!

The constant growth of tourism and the services that accompany it coupled with the enormous growth in building means that most islands are now flourishing economically, each in accordance with its comparative advantages.

The history of Aegean tourism, the source of its current prosperity, starts with the end of the Second World War, but has its roots in the Renaissance.

The first travellers to sail the Aegean were pilgrims heading for the Holy Land between the Middle Ages and the late 14th century. The

ΑΝΩ: Η Παναγιά η Χοζοβιώτισσα, καθημερινά συνδέει τα νησιά των Κυκλάδων μεταξύ τους.

ΚΑΤΩ: Επιβατικό πλοίο της γραμμής, αγκυροβολημένο στον Αθηνιό, το λιμάνι της Σαντορίνης.

TOP: The "Panagia Chozoviotissa" provides a daily link between the islands of the Aegean.

BOTTOM: A ferry at anchor in Athinio, Santorini's harbour.

Τόπων. Το μωσαϊκό των περιηγητών που ερευνούν αυτή την εποχή το Αιγαίο περιλαμβάνει εμπόρους που ενδιαφέρονται για τα προϊόντα κάθε τύπου, αρχαιολόγους που ταξιδεύουν για να μελετήσουν τα μνημεία, αλλά και κάθε λογής επιστήμονες – γεωγράφους, βοτανολόγους, ζωολόγους.

Είναι η εποχή που δημιουργείται η μόδα της συλλογής αρχαιοτήτων. Βασιλιάδες, άρχοντες, πλούσιοι ευγενείς, στολίζουν τους κήπους τους και τα παλάτια τους με ελληνικά αγάλματα. Η αρπαγή των αρχαιοτήτων υπήρξε από την αυγή της Αναγέννησης μέχρι την επανάσταση το 1821, ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα για ταξίδια στην Ελλάδα.

Οι περισσότεροι πρεσβευτές, παράλληλα με τις διπλωματικές τους δραστηριότητες οργανώνουν δίκτυα συλλογής αρχαιοτήτων για λογαριασμό των χωρών τους, είτε μόνοι τους προστατευόμενοι από τη διπλωματική τους ασυλία, είτε σε συνεργασία με κληρικούς αρχαιοτήτων που αλωνίζουν το Αιγαίο, αρπάζουν αρχαία αγάλματα, έργα τέχνης, χειρόγραφα και νομίσματα.

Οι κυριότεροι περιηγητές που επισκέφθηκαν το Αιγαίο ήταν ο Μπουοντελμόντι (1442), ο πρώτος Ευρωπαίος ελληνολάτρης που επισημαίνει στους συγχρόνους του τα αρχαία μνημεία, ο ιεραπόστολος Ντ' Ανζού (1641) που εντυπωσιάζεται από τα νησιά των Κυκλάδων, ο Γάλλος πρεσβευτής μαρκήσιος ντε Νουαντέλ (1673) που οργανώνει εκστρατείες αρπαγής ή αγοράς αρχαιοτήτων για λογαριασμό του Λουδοβίκου 14ου, ο Γάλλος Τουρνεφόρ (1700), καθηγητής βοτανικής που παρατηρεί και καταγράφει τη ζωντανή πραγματικότητα του Αρχιπέλαγους, ο Άγγλος περιηγητής Μπαϊκάους (1750) που εντυπωσιάζεται από τον μεγάλο αριθμό των εκκλησιών στα νησιά.

Μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, η Ευρώπη προσπαθεί να επουλώσει τις πληγές της, να ανασυγκροτηθεί και να προσφέρει τροφή, στέγαση και απασχόληση στους πληθυσμούς της. Οι ελάχιστοι ξένοι επισκέπτες που έρχονται στην Ελλάδα προέρχονται κυρίως από εύπορες τάξεις και ενδιαφέρονται για τις αρχαιότητες. Επισκέπτονται την Αθήνα, την Ακρόπολη, τους Δελφούς, την Αρχαία Ολυμπία και σπανίως φτάνουν ως τη Δήλο και την Κρήτη (Κνωσός, Φαιστός). Είναι η εποχή που στα περισσότερα νησιά εκτός από τις διάφορες ξένες ανασκαφικές αρχαιολογικές σχολές, οι μοναδικοί «επισκέπτες» είναι οι πολιτικοί εξόριστοι. Ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου, πολίτες που οι ιδέες και οι αγώνες τους θεωρούνταν απειλή για την κοινωνία, εξορίζονταν συνήθως στα πιο απομακρυσμένα νησιά (Λέρος, Ανάφη, Κίμωλος, Μυτιλήνη, Φολέγανδρος, Σίκινος, Άγιος Στράτης, Ικαρία).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950, οι Ευρωπαίοι έχουν καλύψει πια τις πρωτογενείς ανάγκες τους, οι δυτικές κοινωνίες οδεύουν προς τον καταναλωτικό τρόπο ζωής και η κουλτούρα των διακοπών έχει μπει πια στη ζωή τους. Την ίδια εποχή, στην Ελλάδα ιδρύεται ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) και κάτω από την εποπτεία

Renaissance saw the first archaeologists committing themselves to the systematic study of classical antiquity in the 15th century. Collecting antiquities was all the rage, as kings, princes and noblemen decked out their gardens and palaces with Greek statues. Indeed, the chance to grab an antiquity or two was one of the main reasons for visiting Greece between the Renaissance and the 1821 Revolution.

The travellers who investigated the Aegean during this period included merchants interested in new products to trade in, archaeologists seeking monuments to study, and scientists: chiefly geographers, botanists and zoologists.

In addition to their diplomatic duties, most ambassadors organized networks for the collection of antiquities on behalf of their nations working by themselves, protected by their diplomatic immunity, or in collaboration with treasure hunters who combed the Aegean, grabbing all the statues, art-works, manuscripts and coins they could get their hands on.

The most important of these travellers included Buondelmonti (1442), the first European philhellene to call his contemporaries' attention to Greek monuments; D' Anjou (1641), the missionary who was so impressed by the Cyclades; the French ambassador, the Marquis de Nointel (1673) who organized exhibitions which looted and purchased antiquities on Louis XIV's behalf; another Frenchman, Tournefort (1700), a professor of botany who studied and recorded the living reality of the Archipelago; and Bayhouse (1750), the English traveller who was taken aback by the number of chapels on the islands.

In the wake of World War Two, when Europe was struggling to heal its wounds, to get back on its feet and provide its people with food, a wage and a roof over their heads, Greece's few foreign visitors were mostly wealthy with an interest in antiquities. They visited Athens, Delphi and Ancient Olympia, and would very occasionally get as far as Delos or Crete (Knossos, Phaestos). This was the time when the islands' only 'visitors', apart from the members of the country's various foreign archaeological schools, were political refugees in the wake of the Civil War (1946-9). It should be noted, however, that the practice started between the wars when individuals considered a 'threat to society' were exiled to the more outlying isles (Leros, Anafi, Kimolos, Mytilene, Folegandros, Sikinos, Agios Stratis and Icaria).

In the late Fifties, Europe was back on track economically and the West embarked on its shift towards a more consumer-oriented society,

Η πρωτεύουσα των Κυκλάδων Ερμούπολη, μαγεύει από την πρώτη στιγμή τους επισκέπτες της.

Ermoúpolis, the capital of the Cyclades: love at first sight for its visitors.

